

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Бабаскін А.Ю.

*кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького
Національної академії наук України*

ПРО НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗМІРУ ПРОЦЕНТНИХ СТАВОК ЗА ДОГОВОРАМИ ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ

Актуальною проблемою для України є відсутність в законі норм, які б регулювали максимальний розмір процентних ставок за договорами про споживчий кредит. Як відомо закон обмежує мінімальний розмір процентів за кредитом (ч. 3 ст. 346 ГК України, ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), однак максимальний розмір процентної ставки за кредитом обмежується законодавством лише в окремих випадках [1]. Зазначимо, що обмеження максимального розміру вартості кредиту існує в багатьох країнах. Наприклад, у Франції законодавче обмеження лихварства існує з 1807 року. На цей час згідно статті L 313-3 Споживчого кодексу Франції лихварством є будь який кредит ефективна ставка якого перевищує на одну третину середню ефективну ставку кредитів такого ж виду, з аналогічним рівнем ризику, що надавався кредитними установами та фінансовими компаніями протягом попереднього кварталу [2]. В Німеччині, згідно § 138 ГЦУ правочин, який суперечить нормам моралі, є нікчемним. Зокрема, під лихварством розуміється явна невідповідність власного бо зустрічного надання, а також використання скрутного становища, недосвідченості, легковажності, істотної слабкості волі контрагента [3]. Відповідно з цим вартісні елементи кредиту, розмір яких істотно перевищує ринкові, можуть бути визнані судом недійсними. Однак, як вказує Р.І. Карімуллін за німецьким законодавством недостатньо лише невідповідності власного та зустрічного надання (об'єктивний критерій), слід також довести, що кредитор використовував скрутне становище позичальника (суб'єктивний критерій) [4, с. 137]. На цей час Федеральний Верховний суд знаходить явну невідповідність власного та

зустрічного надання за кредитами з погашенням частинами, коли ефективний процент встановлений в договорі приблизно у двічі перевищує середньо ринковий процент [5, с. 490]. В Великобританії Управління з регулювання фінансової поведінки (FCA) з січня 2015 року започатковано обмеження цін короткострокових кредитів. Розмір процентної ставки, з урахуванням усіх платежів, на день не за ними може перевищувати 0,8% від суми кредиту, а загальна сума кредиту та процентів не може перевищувати суму кредиту більш ніж у два рази за споживчими кредитами строком до одного року. Зазначені обмеження не стосуються кредитів овердрафт, іпотечних кредитів та кредитів наданих під забезпеченням [6, с. 513].

Найбільш розвинуте антилихварське законодавство існує на рівні штатів у США. Наприклад, у штаті Нью-Йорк встановлено максимальний ліміт вартості кредиту 16% річних. Він діє лише щодо угод із споживачами. У разі перевищення цього ліміту суди штату, як правило, визнають кредитний договір недійсним. Загальні положення про кредит і лихварство зібрані в розділі DCD Зводу законів Штату (Laws of New York). За законом штату Аляска максимальна ставка кредиту не повинна більше ніж на п'ять процентних пунктів перевищувати ставку ФРС, встановлену на дату отримання кредитної заявки. Дане обмеження поширюється на операції з фізичними особами. Загальні положення, що стосуються кредитування, включені в Титул 6 Законів Аляски (Title Six of Alaska Statutes Annotated). Законодавство про лихварство штату Каліфорнія встановлює для споживчих кредитів максимальний розмір процентів на рівні 10% річних. Процентна ставка за неспоживчими кредитами не повинна більше ніж на п'ять процентних пунктів перевищувати ставку Федерального резервного банку Сан-Франциско [7].

Схожа ситуація існує і в законодавстві окремих країн колишнього СРСР. Так згідно статті 6 Закону Російської Федерації «Про споживчий кредит (позику) Банк Росії у встановленому ним порядку щокварталу розраховує і публікує середньо ринкове значення повної вартості споживчого кредиту (позики) за категоріями споживчих кредитів (позик), що визначається Банком Росії, не пізніше ніж за сорок п'ять календарних днів до початку кварталу, в якому середньо ринкове значення повної вартості споживчого кредиту (позики) підлягає застосуванню. Таке значення повної вартості споживчого кредиту (позики) визначається Банком Росії як середньозважене значення не менше ніж у ста найбільшим кредиторам за відповідної категорії

споживчого кредиту (позики) або не менш ніж однієї третини від загальної кількості кредиторів, що надають відповідну категорію споживчого кредиту (позики). На момент укладення договору споживчого кредиту (позики) повна вартість споживчого кредиту (позики) не може перевищувати розраховане Банком Росії середньо ринкове значення повної вартості споживчого кредиту (позики) відповідної категорії споживчого кредиту (позики), що застосовується у відповідному календарному кварталі, більш ніж на одну третину [8]. Норми частини 9 статті 12 Закону Російської Федерації «Про мікрофінансову діяльність та мікрофінансові організації» також забороняють мікрофінансовим організаціям нараховувати позичальнику – фізичній особі проценти за договором споживчого кредиту, строк повернення споживчого позики за якого не перевищує одного року, за винятком неустойки (штрафу, пені) і платежів за послуги, що надаються позичальнику за окрему плату, у разі, якщо сума нарахованих відсотків за договором досягне трикратного розміру суми позики [9]. В свою чергу згідно Постанови Правління Національного Банку Республіки Казахстан від 24 грудня 2012 року № 377 «Про затвердження граничного розміру річної ефективної ставки винагороди» затверджено граничну річну ефективну ставку винагороди за банківськими позиками, мікрокредитів, кредитами, що надаються банками другого рівня, організаціями, здійснюють окремі види банківських операцій, мікрофінансовими організаціями та кредитними товариствами, у розмірі 56 (п'ятдесят шість) відсотків. На дату укладення договору банківського позики, кредитного договору, зміни ставки винагороди і (або) зміни або введення нових комісій та інших платежів у зв'язку з наданням та обслуговуванням банківського позики або кредиту річна ефективна ставка винагороди не може перевищувати граничний розмір, затверджений цим пунктом [10].

Згідно статей 1, 13 Конституції України Україна є соціальною державою. Як роз'яснив Конституційний суд України в своєму рішенні від 25 січня 2012 р. № 3-рп/2012 (справа 1-111/2012) згідно з Конституцією України держава забезпечує соціальну спрямованість економіки для реалізації соціальних прав громадян, зокрема на соціальний захист та достатній життєвий рівень. Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав людини, сприяння самостійності і відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть

забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї [11]. В зв'язку із вказаним виникає цілком резонне питання, чи можуть надаватись в соціальній державі споживчі кредити під 600-700% річних [12]. На наш погляд така практика кредитування є неприпустимою, оскільки веде зубожіння громадян України, та отримання окремими кредитодавцями надприбутків. З огляду на вищевказане вважаємо, що в Україні слід обмежити максимальну вартість кредитів для фізичних осіб – споживачів. Для цього доцільно було б обмежити максимальний розмір процентних ставок за споживчими кредитами, заборонивши банкам встановлювати їх у договорі про споживчий кредит в розмірі, що у двічі або більше разів перевищує останню за датою на момент укладення договору середньозважену вартість кредиту за даними статистичної звітності банків України (за кредитами, наданими фізичним особам, з урахуванням строку та валюти кредиту), що розміщена на офіційному сайті Національного банку України. Зазначені вимоги не розповсюджуються на кредити «овердрафт» (ст. 1069 ЦК України), оскільки стосовно таких кредитів Національний банк України середньозважену вартість не встановлює. Що ж до споживчих кредитів небанківських фінансових установ, то це є більш складним питанням. На наш погляд, встановлення порядку визначення максимального розміру процентних ставок за споживчими кредитами таких фінансових установ доцільно було б віднести до компетенції Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг.

Список використаних джерел:

1. Див., наприклад, п. 1.10 глави 1 розділу I Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 17.06.2004р. № 270 // Офіційний вісник України, 2004 р., № 29, стор. 85, стаття 1963, код акту 29519/2004; п. 3.3. глави 2 Розділу I Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 28 серпня 2001р. N 368 // Офіційний вісник України, 2001 р., № 40, стор. 83, стаття 1813, код акту 20055/2001.
2. Code de la consommation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCodeArticle.do?cidTexte=LEGITEXT000006069565&idArticle=LEGIARTI000006292496&dateTexte=&categorieLien=cid>.
3. Bürgerliches Gesetzbuch. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/bgb/_138.html.

4. Каримуллин Р.И. Права и обязанности сторон кредитного договора по российскому и германскому праву / Каримуллин Р.И. – М.: Статут, 2001. – 240 с.
5. Зарубежное банковское право (банковское право Европейского союза, Франции, Швейцарии, Германии, США, КНР, Великобритании): монографія // Отв.ред. Л.Г. Ефимова. – М.: Проспект, 2016. – 656 с.
6. Там саме.
7. Иванов О. Банковские комиссии и ростовщическое законодательство в США. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bankir.ru/publikacii/20120910/bankovskie-komissii-i-rostovshchicheskoe-zakonodatelstvo-v-ssha-10002209/>.
8. Федеральный Закон «О потребительском кредите (займе)» от 21.12.2013 р. N 353-ФЗ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=200778&fld=134&dst=1000000001,0&rnd=0.6932461788699759#0>.
9. Федеральный Закон «О микрофинансовой деятельности и микрофинансовых организациях» от 02.07.2010 р. N 151-ФЗ. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-02072010-n-151-fz-o/>.
10. Постановление Правления Национального Банка Республики Казахстан от 24 декабря 2012 года № 377 «Об утверждении предельного размера годовой эффективной ставки вознаграждения». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31940363&doc_id2=31329515#activate_doc=2&pos=0;0&pos2=1;-8.
11. Офіційний вісник України, 2012 р., № 11, стор. 135, стаття 422, код акту 60360/2012.
12. Річні до 700%: в Україні зміняться правила видачі дрібних кредитів// Газета Сьогодні. – 2017. – 5 квітня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://ukr.segodnya.ua/economics/finance/godovye-do-700-v-ukraine-izmenyatsya-pravila-vydachi-melkih-kreditov-1009891.html>.